


EEDER  
EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ  
ISSN: 2602-4616

**Cilt 5, Sayı 2, Yıl 5, Ekim 2021**

**Makale Adı /Article Name**

<i>Yarın Yarın</i> Romanında Karakterlerin Sosyalizasyonundan Doğan Varoluşsal Sorunlar	Existential Problems Arising from the Socialization of Characters in <i>Yarın Yarın</i>
---	--

**Yazarlar/Authors**

Beyhan KANTER  
Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı  
Bölümü, beyhankanter@gmail.com  ORCID: 0000-0002-9848-022X

Çiçek DEMİRTAŞ ÖNDER  
Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyarbakır  
cicekdemirtasonder@gmail.com  ORCID: 0000-0002-0380-8692

**Yayın Bilgisi/Article Information**

Yayın Türü: Araştırma Makalesi  
Gönderim Tarihi: 08.03.2021  
Kabul Tarihi: 23.03.2021  
Yayın Tarihi: 31.10.2021  
DOI: 10.31465/eeder.892899  
Sayfa Aralığı: 284-300

\*Bu makale; Prof. Dr. Beyhan Kanter danışmanlığında, Çiçek Demirtaş Önder tarafından 2019 yılında hazırlanan "Hümanist Psikanaliz Açısından Pınar Kür'ün Romanları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. **Kaynak Gösterme/Citation:** Kanter, Beyhan; Demirtaş Önder, Çiçek (2021). "Yarın Yarın Romanında Karakterlerin Sosyalizasyonundan Doğan Varoluşsal Sorunlar", *Edebî Eleştiri Dergisi*, C V, S II, s. 284-300. (Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

## ÖZ

Edebî metinler özü ve yapısı itibarıyla insana dairdir. Bu nedenle edebiyat, insan psikolojisi ile ilgili çalışmalara uzak değildir. Freud'un psikanalitik kuramını oluştururken edebî metinlerden yararlanması, iki disiplin arasındaki etkileşimin göstergesidir. Bu bağlamda önce Freud ardından Jung'un psikanalitik çalışmaları, edebiyat eleştirisinde işlevsel metotların oluşturulmasına katkı sunmuştur. Bu çalışma, kendisini Freud'un ardılı olarak gören ve çalışmaları neticesinde Hümanist Psikanaliz kuramını geliştiren Erich Fromm'un görüşlerine dayanmaktadır. Özellikle Fromm'un "sosyal karakter" olarak adlandırdığı toplumsal eğilimler merkeze alınarak Pınar Kür'ün *Yarın Yarın* adlı romanında öne çıkan birey-toplum uyumsuzluğu çözümlenmektedir. *Yarın Yarın*'daki roman kişilerinin, söz konusu uyumsuzluktan doğan, varoluşsal sorunları irdelenmektedir. Böylece uygulaması gerçekleştirilen eleştiri yönteminin farklı incelemelere katkı sunacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Erich Fromm, psikanalitik eleştiri, Pınar Kür, varoluşsal sorunlar.

## ABSTRACT

Literary texts are essentially about human. Therefore, literature is close to studies on human psychology. Freud's use of literary texts while creating his psychoanalytic theory is an indicator of the mutual interaction between the two disciplines. In this context Freud and then Jung's psychoanalytic studies contributed to the creation of functional methods used in literary criticism. This study, proposes an alternative method to psychoanalytic literary criticism based on the views of Freud and Jung. This method is based on the views of Erich Fromm, who sees himself as Freud's successor and developed the Humanist Psychoanalytic theory as a result of his studies. The individual-society conflict that stands out in Pınar Kür's novel *Yarın Yarın* is resolved, especially on the basis of social tendencies that Fromm calls "social character". In this context, the existential problems of the characters, arising from the conflict between them and the society, are clarified. Thus, it is expected that the criticism method implemented will contribute to different studies.

**Keywords:** Erich Fromm, psychoanalytic criticism, Pınar Kür, existential problems.

## GİRİŞ

Edebiyat eleştirisinde psikoloji biliminden istifade edilmesinde psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un çalışmalarının önemli bir katkısı vardır. Psikanalizin ortaya çıktığı ilk yıllarda aralarında Adler ve Jung'un da bulunduğu "Çarşamba Psikoloji Derneği", Freud'un öncülüğünde toplanarak yazın, sanat, mitoloji ve tarihin psikanalize uygulama alanı olabilirliğini tartışarak edebî eser ve yazarları "uygulamalı psikanaliz" in ilk çalışma alanı olarak belirlerler (Parman, 2011, s. 249). Freud'un, özellikle yazarın psikolojisini ortaya çıkardığı psikanalitik çözümlerinin (Freud, 1999) yanı sıra esere dönük psikanalitik metin çözümlerini de zamanla önem kazanır. Genellikle Freud ve Jung'un görüşlerine dayalı gerçekleştirilen psikanalitik edebiyat eleştirisi, geniş perspektifler ve yönelimler oluşturma potansiyeline sahiptir. Freud'un geliştirdiği psikanaliz kuramında sosyolojik veriler de malzeme olarak kullanılır. Freud'un sosyolojik verilerle beslenen çalışmalarında revizyonlar yapmaya çalışan Fromm, eksik bulunduğu noktaları geliştirme ve güçlendirme arzusundadır. Birey olarak insanın yaşamını yöneten yasaları ve toplumsal varoluşlar içindeki insanları anlamaya çalıştığını dile getiren Fromm, Freud'un ve Marks'ın düşüncelerinden hareketle bir bireşime varma amacındadır (Fromm, 2015, s. 17). Bu bağlamda Fromm'un ortaya koyduğu Hümanist Psikanaliz kuramı, *Özgürlükten Kaçış* (1942) adlı eserinin yayımlandığı yıllardan ölümüne (1980) kadar devam eden çalışmalarını

kapsamaktadır. Oldukça geniş bir araştırma evrenine sahip olan kuramın, kapsamı sınırlı olan bu makalede öne çıkan yönü Fromm'un sistematize ederek sınıflandırdığı "sosyal karakter" eğilimleridir.

### **Toplumsal Hayat İçerisinde Varoluş Biçimleri: Sosyal Karakter Eğilimleri**

Sosyal karakter, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin koşullarına, beklentilerine ya da yönelimlerine göre gelişen ya da şekil alan karakterdir. "Sosyal karakterin işlevi, insan enerjisini, belirli bir toplumun belirli olan yapısının amaçları doğrultusunda 'hammadde' olarak kullanılabilir şekilde belirli yönlerde şekillendirir"(Fromm, 2018, s. 20-21). Fromm'a göre, toplumda sosyal karakterin baskınlığı söz konusu olduğunda bireyin özgül karakteri geride kalmaktadır. Friedman, "sosyal karakter" kavramının temellerini Fromm'un etkilendiği Alfred Weber'in "bireyin kaçınılmaz şekilde kolektif bir yaşamdan doğduğu" (2015, s. 45) fikrine dayandırır. Söz konusu karakter türünü ortaya koyarken Marx'ın fikirlerini de dikkate alan Fromm'a göre; sosyal karakter toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla bağdaştığı sürece var olmayı sürdürür (2018, s. 21). Dolayısıyla toplumsal koşulların değişimi, toplumsal yapı içerisinde kabul gören sosyal karakter özelliklerini de değiştirir. Yaşanan değişim esnasında sosyal yapının onayladığı karakterin nitelikleriyle uyuma noktasında sorun yaşanması durumunda birey-toplum çatışmasının ortaya çıkması mümkündür.

Toplumun öngördüğü karakter yapısı ile bireyin geliştirdiği karakter birbirine karşıt da olsa sosyal yaşamda bir arada bulunmaktadır. "Sosyal/toplumsal karakter" in, "bireysel karakter" in çekirdeğini oluşturduğunu dile getiren Fromm'a göre toplumsal işleyiş, "hammaddelere, endüstri tekniklerine, iklime, nüfus büyüklüğüne, siyasal ve coğrafi etkenlere, kültürel geleneklere ve toplumun karşılaştığı etkilere" (2015, s. 85) bağlıdır. Dolayısıyla toplumu meydana getiren bireyler, "toplumsal dizge"yle uyumlu hareket etmelidir. Yaşanılan endüstri çağında bireysel etkinliğe duyulan ihtiyaç ve mevcut koşulların bir gereği olarak sosyal karakter, "dakiklik" ve "düzenlilik" gibi nitelikleri içsel *dürtüye* dönüştürür. Endüstriyel ve bilimsel gelişmelerin modern yaşamda yarattığı değişimler, bireysel önüne toplumsal; Freud'un "İd" olarak adlandırdığı "cinsel dürtüler" in yerine ise toplumun ihtiyaç duyduğu dürtüleri koyar. Endüstriyel gelişmeler sonucu şehir nüfusunun arttığı modern dönemde toplumsallığın ağırlık kazanması, söz konusu değişimin temel nedenlerindedir. Toplumsal ihtiyaçlara ve yönelimlere göre şekillenen sosyal karakter, toplumu oluşturan bireylerin, bilinçli ve şahsi kararlar almalarının önüne geçer. Birey, toplumun faydası için eylemde bulunacak ve bu eylemden haz duyacak yönde biçimlendirilir (Fromm, 2015, s. 86). Dolayısıyla toplumsal hayat içerisinde uyumsuzluk ya da uzlaşmazlık oluşturan birey, dışlanır ve öteki konumuna getirilir. Tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde toplumun bireyden beklentisi farklılaşabileceği gibi "sosyal karakterler" in özellikleri de değişebilir. "Sosyal karakter" türleri kimi dönemlerde kabul görürken kimi dönemlerde "toplumun bilinçaltı"na itilir. Yaptığı tarihsel araştırmalar neticesinde topluma faydalılık açısından farklı dönemlerde ortaya çıkan sosyal karakterlerin özelliklerini belirleyen Fromm, bu özellikleri göz önüne alarak çeşitli türlere ayırmıştır. Söz konusu sosyal karakter türleri, "alıcı, sömürücü, istifçi ve pazarlayıcı" (Fromm, 2017) şeklinde sıralanmaktadır.

Birey, toplumun öngördüğü sosyal karakter türünün gerekliliklerini yerine getirirken kendi benliğine uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Dolayısıyla sosyal karaktere bürünen birey, varoluşsal açıdan sorunlar, huzursuzluklar

yaşayabileceği gibi çevresindeki bireylerin varoluşunu tehdit eden tekinsiz birine de dönüşebilir. Bu nedenle sosyal karakter türleri, toplumsallaşmayı sağlamanın yanı sıra varoluşsal sorunlara yol açtıklarından dolayı çift kutuplu etkiye neden olurlar.

### ***Yarın Yarın* Romanında “Sosyal Karakter” Eğilimlerinden Doğan Varoluşsal Sorunlar**

Hayatını anlamlandırma arayışı içerisinde olan insanın çabası, aynı zamanda kendini ve varoluşsal gerçekliğini bulma serüvenidir. Bireyin aidiyetini ve varoluşsal gerçekliğini bulmaya çalıştığı mekânda kendine yer bulması ve kendini tanımlaması, çevresini tanımasıyla mümkündür. İçinde bulunulan çevreye yabancı kalmak ve bununla birlikte yalnızlık hissi duymak, bireyin varoluşsal kaygılarına kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda Fromm’a göre çevreden ayırık olma ve yalnız kalma birey için “çılgınlığa yakın” (2015, s. 131-132) bir durumdur. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde insanlar, birey olarak yalnız kalmak yerine toplum olarak varlık gösterme eğilimindedirler.

Pınar Kür’ün ilk romanı *Yarın Yarın*’da (1974) birey-toplum uyumsuzluğundan, uzlaşmazlığından kaynaklanan çözümsüz sorunlar öne çıkmaktadır. Roman kurgusunda öne çıkan sorunları, Fromm’un açıkladığı sosyal karakter türlerine eğilim gösteren veya bu tür eğilimlere karşı tutum sergileyen roman kişileri bağlamında incelemek mümkündür.

### **“Sömürücü” Eğilimlerden Kaynaklanan Sorunlar**

“Sosyal karakter”, bireyin toplumsal yönlendirmelere göre geliştirdiği ve sosyal alanda ortak niteliklerle kendisini gösteren bir karakter türüdür (Fromm, 2018). *Yarın Yarın* romanında, söz konusu karakteri besleyen toplumsal grup, “yerleşik endüstrinin gelişmesiyle birlikte, zengin olma[nın] saygınlık ve itibarın geleneksel olarak görece önem ve etkinlik kazan[dırdığı]” (Veblen, 2016, s. 32) burjuva sınıfıdır. Sosyal karakterin oluşumunda ekonomik güç çok önemlidir. Bu karakter türünü belirlerken Marx’ın fikirlerini inceleyen Fromm, “sosyoekonomik şartları” ve “toplumsal ihtiyaçları” belirleyici unsurlar olarak kabul eder (2018, s. 21). Bu unsurlar, bireyi, ekonomik yetkinliği elinde bulunduran topluluğun yararına eylemde bulunmaya zorunlu kılar. Sosyal karakterin baskın olduğu bir toplumda “sürü (ya da çoğunluk) birey için öylesine yaşamsal bir önem taşır ki onun için gerçekliği bile, duyularının ve kendi usunun verdiği şeylerden çok, sürünün görüşleri, inançları, duyguları oluşturur” (Fromm, 2015, s. 131). Birey için köreltici etkiye sahip olan bu koşullar altında bireysel ihtiyaçlar, toplumun beklentileri doğrultusunda gelişir ya da söz konusu ihtiyaçlar görmezden gelinir.

Fromm tarafından belirlenen toplumsal karakter türlerinden biri olan “sömürücü” karakter, tüm iyiliklerin kaynağını dışsal olarak görür ancak bu dışsal iyiliğin kendisine sunulmasını beklemez. İyiliği, hile ve zor kullanmak suretiyle elde etme yöneliminde olan ve varoluşsal ihtiyaçlarının tümünü bu yolla karşılayan sömürücü karakter, “düşünce üretmektense başkasının düşüncelerini değişik terimlerle kendine mal etmeyi tercih eder.” (Fromm, 2015, s. 84). Sömürücü karakterin olumlu yanları; “etkinliği, kişisel girişimde bulunabilmesi, isteklerde bulunabilmesi, gururlu oluşu, atılgan oluşu, kendine güvenmesi ve büyüleyici oluşu” şeklinde sıralanırken olumsuz yanları; “sömürücülüğü, saldırganlığı, ben-içinci olması, kendini beğenmesi, düşüncesiz oluşu, küstahça mağrur oluşu ve baştan çıkarıcı oluşu” (Fromm, 2017, s. 138) şeklindedir.

*Yarın Yarın*'da sosyal değişimin eşliğinde duran bireyler; birbirleriyle ilişki içinde olmalarının yanı sıra sosyal yaşamda bireysel varoluşlarını kurmaya çalışırlar. Romanda, Veblen'in "varlıklı aylak sınıf" şeklinde adlandırdığı grupla benzer niteliklere sahip sosyetik topluluk, "hangi yaşam tertibinin nezih veya onursal olarak kabul edildiğini belirler ve bu sınıfa mensup kişilerin vazifesi[ni] en yüksek, ideal formdaki toplumsal selamet tertibini, kaide ve örneklerle izah" (Veblen, 2016, s. 96-97) eder. Nitekim varlıklı sınıfı oluşturan bireyler, maddi güçlerinin etkisiyle belli bir sosyal statü elde eden ve sahip oldukları statünün tanıdığı yetkeyle, dâhil oldukları çevreyi kontrolü altında tutmaya çalışan bireylerdir.

Romanda anlatılan sosyal çevreye etki eden yaptırımlardan biri modadır. Toplumsal statüyü elinde bulunduranlar için moda, "bireylerin dileklerinin, fikirlerinin, oluş biçimlerinin aynı[laşması]"(Gasset, 2014, s. 42) sonucu oluşan "vasat adam" görünümünü aşmanın bir yoludur. "Modern toplumsal karakter" inşa etmenin yollarından biri olan moda, aynı zamanda seçkincilik, sosyal statü kurgulama, ötekinin gözünde ayrıcalıklı kılınma, rol model seçilme kaygısının bir sonucudur (Kanter, 2019, s. 20-21). *Yarın Yarın* romanında moda, üst tabakaya ait olma kaygısı taşıyan bireylerin, statülerini ortaya koyma ve korumalarında aracı görevi üstlenmektedir. Zira "para ve nesnenin alımı kışkırtması, yüzlerden eşyaya dönen insanı farklı bir merkeze çekmiştir." (Arslan, 2019, s. 47). Dolayısıyla kurguda yer alan tüketime dayalı toplulukta; birey, sosyal sahada, şahsi vasıfları yerine sahip olduklarıyla değerlendirilmektedir.

Romanda sosyetik grubu oluşturan kurgusal şahıslar birbirlerini kıskanır, dolandırır; ancak toplulukla bir arada bulunurken bu yöndeki eğilimlerini açığa vurmazlar. Bu tutumun temeli ise, topluluğun koruyucu etmenlerini oluşturan görgü ve nezaket kurallarıdır. Roman karakterlerinin, görgü ve nezaket gereği takındıkları tavırlar, iç dünyalarında birbirleri için besledikleri haris duygularla örtüşmez. Bu örtüşmezliğin yol açtığı içsel huzursuzluğun sesini "çınlayan kahkahalar[ın]"(Kür, 2013, s. 30) ardına gizlerler. Dolayısıyla nezaket ve görgü kuralları, sömürücü yapıyı örten bir maske gibidir. Takındıkları maskelere uygun davranışları ile iç dünyaları arasındaki tutarsızlık, mensubu oldukları toplumsal yapı gereği uymak zorunda oldukları kurallardan kaynaklanmaktadır. "Kuralları şaşırınlar çok durmaz aralarında zaten, tez belli olur, tez silinir, kovulurlar. Kalanlar eğlenirler işte böyle; hem varlıklı hem mutlu olmanın tadını alabildiğine çıkarırlar"(Kür, 2013, s. 30). Birey, çoğunluğun sınırlarının dışında kalmamak için toplulukla uyumlu ve uzlaşma içinde görünmelidir. Sınıfın diğer üyelerine benzemeyen, "herkes gibi olmayan kişi, herkes gibi düşünmeyen kişi, saf dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya" (Gasset, 2014, s. 46) kalarak topluluğun dışına atılma riski taşır. *Yarın Yarın*'da da sosyetik sınıfın üyesi olan bireyler, "yalnız kalma (toplumca dışlanma) korkusu, kimliğini yitirme korkusu"(Fromm, 2015, s. 131) ile yüzleşmemek için bireysel tercihlerini bir kenara iterek topluluğun onayladığı "sosyal karakter"e uygun davranış sergilerler.

*Yarın Yarın* romanında içinde buldukları topluluğun tercihlerine göre varoluşlarını şekillendiren "sosyal karakter"li bireyler, özgün bir "yönelim ve adanmışlık çerçevesi"ne sahip değillerdir. Bu bağlamda başkışilerden Seyda, "belli nedenlerden dolayı para sahibi olmak isteyen kişi bile paraya sahip olduktan sonra o istediklerini unutup[er] - ya da istediklerinin eski anlamı kalmayıveriyor" (Kür, 2013, s. 174) ifadeleriyle, topluma göre şekillenen sosyal karaktere uygun davranan bireylerin yönelim ve adanmışlık çerçevesinden yoksun olduklarını dile getirir. Toplumdan bağımsız bir karakter oluşturamayan, bireysel yönelim ve adanmışlıktan

yoksun kişiler, hissettikleri varoluşsal boşluğu doldurmak için toplumun onadığı “sosyal karakter(ler)”i benimserler.

Sömürücü karakter özelliklerini benimseyen roman kişileri; Seyda’nın kocası Oktay Caner ile toplumsal yetkeyi elinde bulunduran köklü bir ailenin ferdi olan Sulhi Gebzeli’dir. Romanda “sömürücü karakter” tipolojisiyle uyumlu davranış sergileyen söz konusu roman kişileri, kendileri ile ortak yönlere sahip fon karakterleri de temsil etmektedirler. Belli bir karakter ya da belli bir topluluğa özgü olarak öne çıkan “sömürücü karakter” özellikleri, *Yarın Yarın*’da toplumun bilinçaltında gizlense de varoluşsal sorunlara yol açmak suretiyle görünürleşmektedir.

Tüm iyiliklerin kaynağının dışsal olduğu zannıyla hareket eden ve istediklerini elde etmek için zor kullanabilen, hile yoluna başvurmaktan çekinmeyen “sömürücü karakter”, bu karaktere özgü eylemlerini “kimi zaman açık kimi zaman da örtük olarak yapar” (Fromm, 2015, s. 84). Oktay Caner ve Sulhi Gebzeli de sosyal statülerini ve maddi güçlerini şahsi tutkuları doğrultusunda kullanarak sömürücü nitelikli davranışta bulunan roman kişileridir. Bu kişiler varoluşsallıklarını, kendilerinin bir güç olarak öne çıkmasına aracılık eden varlıklı topluluğun onadığı “sömürücü karakter”e uygun gerçekleştirirler. Seyda’nın, Oktay ve Gebzeli’nin dâhil olduğu sosyal çevre için belirttiği yönelim ve adanmışlık çerçevesinden yoksun olma durumu; bireysellikten uzak kalan bu kişilerin, sahip oldukları sosyal statü ve maddi gücü korumak için sömürücü eğilimlerde bulunmalarına neden olmaktadır. Oktay, çoğunluğu oluşturan toplulukta, yetkenin temel simgesi olan parayı elde etmenin “başlı başına bir zevk olabileceği” (Kür, 2013, s. 372) fikriyle hareket eder ve “baştaki hükümetin ileri gelenleriyle yakın ilişkiler kurmayı başar[ır]” (Kür, 2013, s. 372). Böylece elinde bulundurduğu toplumsal gücü ve otoriteyi güvence altına almayı istemektedir. Gebzeli; sevgilisi Aysel tarafından terk edildiğinde, bunu, toplumsal statüsüne yönelik bir darbe olarak görür ve elindeki yetkeyi öç almak, uğradığı hezimetin telafi etmek için kullanır. Böylece işsiz kalmasına yol açtığı Aysel’i kendisine dönmeye mecbur bırakır. Aysel’in dönmesi, Gebzeli’nin sosyal statü ve toplumsal yetkesinin bir göstergesi olmakla birlikte sömürücü karakterini besleyen örneklerden biridir.

Sömürücü karakterin olumlu yönlerine değinen Fromm, bu yönleri, “etkin, atılgan ve kişisel girişimde bulunabilen” (2017, s. 138) olarak sıralamaktadır. Sömürücü karakter eğilimde olan Oktay Caner, söz konusu yönlere uygun davranış sergilemektedir. Zengin bir aileye mensup olan Oktay, “varoluşsal duyarlılıkları azaltan ya da körleştiren temel bir güven ‘dozu’” (Giddens, 2016, s. 95) alacak şekilde büyümüştür. Çalışma hayatına ailesinden aldığı güvenceyle başlayan Oktay’ın hissettiği güven 12 Mart 1971 Muhtırası’nın yayımlanmasının ardından maruz kaldığı muamelenin etkisiyle azalır. Muhtıra sonrası gözaltına alınan Oktay, yaşanan gerçeklerle yüzleşmek istemez. Varoluşsal benliği, yüzleşmesini sağlayacak bireysel güçten yoksundur. Bunun üzerine yurt dışına giden ve olaylar durulduğunda geri dönen Oktay, “iş yaşamına [...] dönüşünde yeni bir istek, bir tür coşkuyla atıl[ır] [...] hatta seçimlerde şaşılacak kadar çok oy almış olan partiye yazılmayı bile düşün[ür]” (s. 372). Oktay, memlekete döndükten sonra sömürücü karakter türünün “etkin, atılgan ve kişisel girişimde bulunma” gibi niteliklerini yansıtan davranışlar sergiler.

Sömürücü eğilimli bir karakter olarak “faydacı” eylemlerde bulunan Oktay, mensubu olduğu sosyal çevrede, sevgilisi Aysel’i “savunmak için çırpınır, ama

genellikle pek ses edemez” (Kür, 2013, s. 17). Bunun nedeni, savunma isteğinin, sosyal kişiliğini zedeleyecek olmasıdır. Oktay, ahlâksızlıkla itham edilen “gizli aşkı” Aysel uğruna dâhil olduğu sosyetik topluluğu meydana getiren bireyleri karşısına almayı akla yatkın bulmaz. Bununla birlikte Oktay’ın Aysel’e karşı hissettiğini düşündüğü “sevgi”, Aysel’in kendisinde uyandırdığı “kol kanat germe, sahip çıkma, sahip olduğu güçle koruma altına alma” gibi sömürücü eğilimin sahiplenici niteliklerinden gelmektedir. Aysel sahiplenme isteği yaratırken Seyda’nın aidiyete karşı durması, Oktay’da, “öfke” ve “nefret” duygularına yol açar. Zira Seyda’nın hayatının merkezinde, Oktay ve mensubu olduğu sosyetik topluluk yerine oğlu Gil vardır. Dolayısıyla “ümit verici sömürü nesne[si]” (Fromm, 2017, s. 92) gibi davranmaktan uzak kalan Seyda, Oktay’ın “kötücül” duygularının yol açtığı eylemlere maruz kalmaktadır.

Gil’in, Seyda’nın tüm ilgisini üzerine alması, Oktay için travmatik bir durumdur. Çünkü Oktay, hayatlarına bir çocuk girmesiyle birlikte “cennetvâri varoluşu”nu yitirmiştir. Rank, “cennetvâri varoluş”u, “rahim içindeki haz dolu durum” (Rank, 2001, s. 55) olarak tanımlar. Oktay, Gil’in babası olmasına rağmen yeni kardeşin gelmesinden dolayı “doğum travması” yaşayan küçük çocuk gibidir. Öte yandan bu durum, sömürücü özellikler sergileyen Oktay’ın “ben-içinci” karakter eğilimini zedelemektedir. Yaşadığı travmanın etkisiyle oğluna mesafeli bir tutum sergileyen Oktay, Gil’e duyduğu haris duyguları evlerine gelen Selim’e karşı da hissetmektedir. Selim ve Gil, onun “cennetten kovuluş”unun müsebbibidirler. Ancak sömürücü eğilimi ve toplumsal statüsü gereği hissettiği duyguları açığa vurmak yerine “kol kanat geren” aile büyüğü rolüne bürünür.

Bilinçdışına yönlendirdiği “doğum travması”nın yol açtığı otorite ve sevgi kaybını telafi etmek isteyen Oktay, bunun için Aysel gibi, kendisinde üstünlük hissi yaratan kişilere yönelmektedir. Mevcut travmanın etkisi, onun mekân seçiminde de görülmektedir. Bu bağlamda Seyda’nın sevdiği yazlık yalı yerine devrin modası olan apartman katında yaşamayı tercih eder. Dönemin gözde semtlerinden birinde bulunan bir apartman katına yönelik tercihin bir diğer nedeni ise aidiyet hissettiği topluluğun unadığı yaşam tarzının gerekliliği olmasıdır.

Toplumsal normlara göre yaşam şeklini belirleyen Oktay, maddi imkânı olmasına rağmen oğlunu, özel okula değil devlet okuluna gönderir. Muhtıra sonrası değişen sosyo-politik koşullar nedeniyle “paralı olduğunu çevreye çok belli etmemek gerek[tiğini]” (Kür, 2013, s. 377) düşünmektedir. Mevcut koşullara göre sömürücü eğiliminin yetkesini arttıran Oktay, “canı çok istediğinde Seyda’nın rızasını sormaya en ufak bir gerek görmeden yanına gid[en, onu] garip, sessiz bir sevinç, kendi kendinden bile gizli bir sadizmle sev[en]” (Kür, 2013, s. 374) bir karakter türü geliştirir. Oktay’ın sadistik eylemlerine yol açan etkenlerden biri, bilinçdışında varlığını sürdüren Seyda-Selim yakınlığından duyduğu rahatsızlıktır. Selim’in ölümüyle birlikte “öç alma” duygusunu tatmin etme imkânı elinden alınır. Toplumda edindiği sosyal statü gereği benimsediği sosyal karakter özelliklerine göre hareket eden Oktay, bireysel varoluşunu gerçekleştirmekten uzaktır. Sahip olduğu statüyü korumaya çabaladığı için Selim’e, oğlu Gil’e ve karısı Seyda’ya karşı duygularını yansıtamaz.

Oktay’la aynı çevreye mensup olan Sulhi Gebzeli’nin tavırlarında “sömürücü karakter” eğilimi daha görünürdür. Kurgusal bir karakter olarak Oktay kadar öne çıkmasa da belirlediği yerlerde varlıklı, toplulukta yetke sahibi, çekinilen biri olduğu görülmektedir. Oğlunun kaçırıldığı haberini almasıyla birlikte sömürücü karakter

eğilimi baskın gelir. Kaçırılma olayını, benliğiyle bütünleştirdiği sosyal statüsüne yönelik bir saldırı olarak görür. Bunun üzerine “öç alma” isteği duyan Gebzeli, “etkin, isteklerde bulunabilen, ben-içinci, küstahça mağrur, saldırgan” (Fromm, 2017, s. 138) birine dönüşür:

“Kimin haddine benim oğlumu kaçırmak? Beni ne sanıyor o piçler? Her isteyene milyon versem halim ne olur, ha? Paramı aptallar gibi saçıp savuracak olsam, ne diye bunca adam besleyeyim, ha? Memlekette asayışı koruyamayacaklarsa ne diye getirdik bu herifleri iş başına? Ben kimim, kimim ha? Benim oğlumu kaçırmak ne demek? Dekanlık basmaya, yürüyüş yapmaya benzer mi bu? Nasıl yaparlar böyle bir şey?.. Bunu yapanları yaşatır mıyım ben, ha?” (Kür, 2013, s. 238).

Rehincilerin oğluna karşılık “üç milyon” istemesi üzerine iradesi dışında bir eyleme zorlandığını hisseden Sulhi Gebzeli, bu eylemi gerçekleştirmek yerine onları yaptıklarına pişman etmek için daha ağır bedeller ödemeyi tercih ettiğini belirtir. Kimi zaman zalim ve yıkıcı tutumlar sergileyen Sulhi Gebzeli, kimi zaman da “sömürücü karakter”in babacan, şefkatli ve kol kanat geren olumlu yönlerini sergileyerek, insanları otoritesi altına alır. Söz gelimi bir eğlence ortamında tanıştığı ve kendisinde “merak” uyandıran Aysel’i “karalamalara karşı korumak için kanadının altına alma” (Kür, 2013, s. 45) isteği duyar. Gebzeli, otoritesi onandığı müddetçe Aysel için, sömürücü karakter eğiliminin olumlu yönlerini öne çıkarır. Sosyetik sınıfı meydana getiren topluluğun ona “hanımefendi” gibi yaklaşmalarını sağlar. Aysel’in oyunculuğa yönelip bu hedefine odaklanması üzerine Gebzeli’nin “kısıtlayıcı” ve “baskıcı” yönü kendisini hissettirir. Aysel’deki değişimi otoritesine dönük bir tehdit olarak gören Gebzeli, onun hayat dairesine gizli müdahalede bulunur. Böylece “babasından kurtulduğundan beri[...] hiç kimsenin boyunduruğuna girme[yen]” (Kür, 2013, s. 337) Aysel, oyunculuk isteğinden vazgeçerek onun yetkesinin altında yaşamını sürmeye mecbur kalır.

*Yarın Yarın* romanında Oktay ve Sulhi Gebzeli, içinde buldukları sosyetik topluluğa “sömürücü karakter” eğilimine özgü davranışlarıyla sınırlar. Varoluşsal bütünlüklerini, toplumda yer eden sömürücü sistemin tanıdığı yetkeyle bütünleşerek sağlamaktadırlar. Ancak iç dünyalarında varoluşsal bütünlükten yoksun, aile hayatında mutsuz ve huzursuz bir hayat yaşamaktadırlar. Öte yandan kişisel varlıklarıyla bütünleştirdikleri sosyal statülerini ve ellerinde bulunan yetkeyi korumak adına çevrelerinde bulunan diğer bireylerde “yaşam boğucu” etkiye yol açmaktadırlar. Bu etkiden mustarip olan Seyda ve Aysel de, onlar gibi, mutsuz ve huzursuz bireyler olarak kurguda yer almaktadırlar.

### “Pazarlayıcı” Eğilimlerden Kaynaklanan Sorunlar

Sanayi Devrimi’nin etkisiyle giderek hız kazanan seri üretimle birlikte, bireyler zaman ve emek kaybını azaltarak ihtiyaçlarına daha kolay ve daha çabuk ulaşmaktadır. Bu bağlamda sanayide yaşanan gelişmeler öncesinde ürün birikimine yönelik “istifçi karakter” eğilimi değişime uğrar. “İstifçi karakter” eğiliminde meydana gelen değişimi modern çağın bir gerekliliği olarak gören Fromm, onun yerini “tüketici karakter” eğilimine bıraktığını belirtir. 19. yüzyılda “sahip olma”yla özdeşleşen istifçi karakter, 20. yüzyıldan itibaren “kullanma” ve “harcama”nın öne çıktığı tüketici karakterlerin artmasıyla birlikte toplumsal geçerliliğini yitirir. Dolayısıyla toplumun bilinçdışına itilen istifçi büyük baba yerini, “tüketim



toplumunun” görünen yüzü olan “pazarlayıcı (değiş tokuş yapıcı)” (Fromm, 2017, s. 95) torunlara bırakır.

Aşırı üretimin tüketim toplumuna yol açtığını düşünen Fromm’a göre bu toplum yapısında bireyin var olma biçimi, sahip oldukları ölçüsünde şekillenmektedir. Birey, “tükettiği[...] şeyler dışında bir hiç” (2016, s. 49) olarak değerlendirilmektedir. Tüketim toplumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan “pazarlayıcı karakter”, kendisi ve çevresindekilerin değerini sahip olunan nesnelere göre ölçer ve toplumda tutunabilmek için davranışlarını, bedenini de nesneleştirerek kendisini beğendirmeye/onaylatmaya çalışır. Fromm’a göre modern çağın pazarlayıcı karakterinin olumlu yönleri, amaçlar belirlemesi, değişkenliği, yaşama dönük olması, ilerlemeci yapısı, açık fikirli olması, insan sevgisi, deneysel-meraklı-zeki olması, hoşgörülü-nükteci-cömert olmasıdır. Olumsuz yönleri ise; fırsatçı-tutarsız-çocuksu olması, geçmiş ve geleceği olmaması, ilke ve değer yoksunluğu, yalnızlıktan kaçması, amaçsızlığı, patavatsızlığı, göreceliği, gereğinden fazla etkin olması, aydın gibi görünmesi, ayırım gözetmemesi, kayıtsızlığı, gülünç oluşu ve tutumsuz olmasıdır (Fromm, 2017, s. 139). Modern toplumun baskın eğilimi olan “pazarlayıcı karakter”e sahip bireyi, “kendinden bekleneni yerine getiremediği için yetersizlik ve utanç hisseden veya sistemin gereklerini yerine getirdiği [...]hâlde bir türlü mutluluğu, içsel huzuru ve tatmini yakalayamayan boş, sıkıntılı ve anlamsız insandır” (Kızıltan, 2011, s. 76). Bu çerçevede modern bireyin ruhsal durumunun “nevrotik” olmasının nedenlerinin dışsal olduğunu söylemek mümkündür.

20. yüzyılın koşulları neticesinde sosyal yaşamda öne çıkan “pazarlayıcı karakter” eğilimi, bireyin insani değerlerini geri plana ittiği gibi kendisini, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ne ölçüde pazarlayabildiğine dayalı bir sistemi merkeze almaktadır (Geçtan, 2014, s. 292). Dolayısıyla söz konusu sistemde birey, ontolojik bir varlıktan uzaklaşıp nesneye dönüşmektedir. Mevcut pazar koşullarında kendisini bir “pazar nesnesi” olarak gören birey, toplumda tutunabilmek adına sunulabilir donanımlar edinmeye çabalar. Bu bağlamda roman kişilerinden Aysel, amaçlarını, “modern çağda başat bir yönelme olarak geli[en]”(Fromm, 2017, s. 95) pazarlayıcı eğilime göre belirler. Sinema filmlerinde izlediği gösterişli ve varlıklı yaşam koşullarına sahip olmak için güzellik yarışmasına katılır. Bunun üzerine otoriter babası tarafından evden kovulunca pişmanlık duymaz, “ilkeleri ve değerleri olma[yan]” (Fromm, 2017, s. 139) pazarlayıcı karaktere daha fazla eğilim gösterir.

Yapılan güzellik yarışmasında üçüncülük elde eden Aysel, toplumun sosyetik ve varlıklı kesiminde hatırı sayılan modacı Haluk’un desteğiyle amaçladığı yaşam koşullarını elde etmeye yönelir. Böylece Haluk, amaçlarına ulaşmakta kararlı olan Aysel için, “mutlak güce sahip, her şeyi bilen ve mutlak şefkat gösteren bir figür” (Fromm, 2018, s. 55-57) olarak idol’leşir. Fromm’a göre; idol olarak benimsenen figür, babayla sınırlı değildir; hatta bir figür olmaktan öte bir düşünüşe kadar uzayabilmektedir. Ayrıca “idol”, bireyin ihtiyacı olan güvenliği sağlamasında etkili olan bir figür, anne, olabileceği gibi anne dışında biri de olabilir. Bu bağlamda “idol” figürü, ya “çok nazik veya bilge ya da iyiliksever” ya da “çok katı, tehditkâr ve karşısındakine çocuk muamelesi yapan biri” (2018, s. 58) olmak üzere iki farklı tutum sergileyebilmektedir. Halûk, “nazik ve iyiliksever” tutumla, “gereken yerde, gerektiği gibi kullanılacak bir silah olacak senin kadınlığın... Öyle her parayı basana satılacak pazar malı değil... [...] türlü kapıları açmak, türlü işler çevirmek için kullanacağız... Ve gittikçe artacak bedelin... [...] Göstereceğim sana, öğreteceğim...” (Kür, 2013, s. 228) ifadeleriyle Aysel’in “pazarlayıcı” eğilimini destekleyen ve hedeflediği yolda ilerlemesini sağlayacak tavsiyeler sunan bir

idol'dür. Pazarlayıcı eğilimin “meraklılık, değişkenlik” (Fromm, 2017, s. 139) gibi niteliklerine de sahip olan Aysel, verilen tavsiyeleri kolayca anlar ve uygular.

Azuladığı yaşama ulaşmasında kendisine rehberlik eden Haluk'un ölmesine üzülen Aysel, diğer taraftan idol'ün varlığının yol açtığı yetersizlik hissinden kurtulmaktadır. Sahip olduğu gücün kaynağı artık Haluk'un gölgesinden değil, kendi iradesinden gelmektedir. Haluk'u yitirmesi, amaçlarına ulaşmasını bir süreliğine sekteye uğratsa da Aysel, pazarlayıcı eğilime uygun hareket ederek toplumun üst tabakasındaki kişilerle ilişki kurmayı başarır. Bu doğrultuda kendisine fırsat tanıyan alan, modadır. “Özellikle ‘seçkinlik’ ve ‘kibarlık’ üzerinden beden temsili/sunumu gerçekleştirmek isteyen” (Kanter, 2019, s. 21) Aysel, hedefindeki sosyetik sınıfı iyi gözlemleyerek moda bilgisini ve zevkini geliştirerek amacına ulaşır. Bedenini, moda kabullerine uygun şekilde tasarlayarak Seyda'nın tabiriyle bir tür “makine kadın”a dönüşür. Her hareketini, toplumun beğeni ve tepkisini gözeterek planlayan “deneyci” (Fromm, 2017, s. 139) Aysel, girdiği ortamların gerektirdiği şekilde davranmayı bilmektedir. Dolayısıyla “kendisine amaç koy[an]” (Fromm, 2017, s. 139) pazarlayıcı eğilimli biri olarak “geçici süreler için peşinden koşan varlıklı piçlerden -hepsinin de cebinde baba parası!- ya da göbekli, iğrenç taşra para babalarından çok daha önemli [ve] Oktay'ı on kez alıp satacak güçte” (Kür, 2013, s. 44) olan Sulhi Gebzeli'ye yakınlaşmayı amaçladığı toplantıda, istediğini gerçekleştirmenin yolunun “‘hanımefendi’ pozu”na (Kür, 2013, s. 43) uygun davranmakla mümkün olacağına karar verir. Böylece amacına ulaşan Aysel, “Yararlı olacağını, ya da hiçbir biçimde zararlı olmayacağını bildikten sonra” (Kür, 2013, s. 44) fayda sağlayacağını düşündüğü her rolü başarılı şekilde oynamaktan çekinmeyen bir “pazarlayıcı” rolüne bürünür.

Belli bir amaç doğrultusunda rollere bürünen ve toplumun beklentilerine uygun maskeler takan Aysel'in benlik bütünlüğü söz konusu roller ve maskelere göre tamamlandığından davranışlarının gerçekliğinden emin olamamaktadır. Böylece özgün benliğinden uzaklaşarak toplumun “Aysel Alsan diye tanıdıkları” kişi olmaya çalışan Aysel, “rolün rolünü yapıyorum.” (Kür, 2013, s. 236) diyerek içinde bulunduğu durumu kendisine itiraf eder. Maskesini, mensubu olmaya çalıştığı toplumun taleplerine göre ayarlayan Aysel'in âdeta isteyip de yapamayacağı bir şey yoktur. Pazarlayıcı eğilimin kendisine kazandırdığı yetkeyi, bu eğilim doğrultusunda ödün verdiği herkese, özellikle babası Dünder Efendi'ye göstermek ister. Zira babasının, sırf Sulhi Bey'in adına olan saygısından dolayı kendisini bağışlayacağını düşünür. Aysel'in bu yaklaşımı, toplumsal yapıda maddi gücün veya statü simgelerinin ahlaki değerlere üstün geldiğini göstermektedir. Mevcut toplumsal çözümlüştü Aysel gibi pazarlayıcı özellikler sergileyen bireyler amaçlarına götüren yetkeyi kazanırken diğer taraftan ahlaki ve insani değerlerden soyutlanan birer “robot”a dönüşmektedirler.

### **Sosyal Karaktere Direnç: Arafta Kalanlar**

*Yarın Yarın* romanında, toplumun onayladığı karakter türüne göre yaşamak yerine öz benliğini bireysel tercihlere göre kurmak isteyen karakterler, içinde buldukları sosyal yapıdan uzaklaşma eğilimindedirler. Ancak toplumdan bağımsız yaşamaları mümkün olmayan söz konusu bireyler çevrelerinden kopamazlar. Bu nedenle “sosyallık” ve “bireysellik” çatışması doğuran iki uçlu bir “arafta” gibidirler. İki çatışık kutup arasında kalmak, bu bireylerin varoluşsal sorunlarına kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla arafta kalan roman kişileri, çevrenin dayattığı sosyal karakter ile bireysel karakterleri arasında bocalamaktadırlar. *Yarın Yarın*'da;

bu tür varoluşsal sorunlar nedeniyle “arafta kalan” roman kişileri, Seyda ve Selim’dir. Kendi sosyal çevreleriyle uzlaşmamalarına rağmen bağımsız tercihler doğrultusunda öz benliklerini kurmaları da mümkün olmadığından toplumun beklentileri ile bireysel tercihleri arasında sıkışmaktadırlar.

Seyda, köklerinden koparak yatılı okulda öğrenim gören bir baba ile aristokrat kökeni mevcut burjuvai sistemde yer bulamayan bir annenin tek çocuğudur. Hem annesi hem de babası yeni toplumsal düzende köksüz kalan bireylerdir: “Saraydan gelme ailesine sırt çevirmiş bir genç kadınla, küçük yaşta anasız babasız kalmış bir ağa oğlu. Bir yerlerde, birtakım akrabalar vardı, ara sıra ortaya çıkan, ama adamdan sayılmazlardı.” (Kür, 2013, s. 97). Bu bağlamda Seyda’nın arafta kalmasının kökeni, anne babasına dek uzanmaktadır. Toplumda kendine yer edinmeyen bir ailede büyüyen Seyda, anne babasının yalıtık ve aykırı yaşam tarzını evlendikten sonra girdiği ortamda sürdürmektedir.

Kocası Oktay’ın akrabası Selim, Seyda’nın ailesiyle birlikte deneyimlediği yaşamı, “nasıl yanlış geçen bir çocuklukmuş ki Anadolu’da büyümek en ufak bir iz bırakmamış üstünde... Mermerin üstünden akıp giden su gibi, minicik bir delik bile açmamış...” (Kür, 2013, s. 289) diyerek eleştirir. Anne ve babasının Seyda’ya atfettikleri üstünlük, Selim’in gözünde, “vaktiyle Afrika’ya giden Avrupalılara... Hani sömürücülerin yardımcısı misyonerler”in (Kür, 2013, s. 290) tutumuna benzer. Seyda, ne gençliğinde ne de evlendikten sonra, anne babasının kurduğu “üç kişilik dünyanın sınırları” (Kür, 2013, s. 107) içinde edindiği yaşam şekline uzaklaşmaz.

Seyda’nın Oktay ile evliliğinin, ailesinin Seyda ile ilgili beklentilerinin yerini bulmadan gerçekleşmesi, evliliğin travmatik bir deneyime dönüşmesine yol açar. Oktay’ın varlıklı bir aileye mensup olmasının sağladığı olanakların etkisiyle ailesinin ve kendisinin geleceğe dair hedeflerinden uzaklaşan Seyda, evlendikten sonra pişmanlık duyar. “Evlendiğimde deli dolu kızın biriydim. Sonraları, [...] anlamsızlığın içinde daha da arttı deli doluluğum, şımarıklığım, zıprırlığım,” (Kür, 2013, s. 183) diyerek yaptığı tercih sonucu değişen yaşam koşullarının kısa süren etkisini ifade etmektedir. Seyda’nın ilk zamanlarda hissettiği canlılık daha sonra yerini anlamsızlık duygusuna bırakmaktadır.

Evlendikten sonra dâhil olduğu sosyetik toplulukla uyuşmayan Seyda, bu uyumsuzluğu bedeni üzerinden de belli eder. Söz gelimi herkes saçını dönemin modasına uygun kestirirken o, kısacık saçlarla dolaşır. Farklılığı giyim tarzına da yansır. Herkesin tercihi etek olunca pantolon, tercih pantolona dönüşünce etek giyer. Ancak zamanla kitap ve manzara merakı olmayan, zevksiz bulunduğu bu toplulukla aynı yaşamı sürmekte olduğunu hisseden Seyda “artık okuyamıyorsa eğer, onu engelleyen ne Oktay, ne Oktay’ın parası, ne de kitap yokluğuydu aslında; Oktay’ın parasıyla birlikte getirdiği yaşam biçimi ve bu yaşam biçiminin akıl almaz köreltme yeteneğiydi.” (Kür, 2013, s. 174). Bu “köreltme yeteneği” neticesinde, içine girdiği toplulukta Fromm’un, “robot uyumluluğu” olarak tanımladığı yaklaşımı sergileyen birine dönüşür. Robot uyumluluğunda, “kendi bireysel benliğinden vazgeçen ve bir robot hâline gelen kişi, çevresindeki milyonlarca diğer robotla aynı olur ve artık kendini yalnız hissetmez, kaygı duymaz. Ama ödediği bedel yüksektir; kendi benliğini yitirmiştir” (Fromm, 2011, s. 152). Seyda’nın, sosyal varlık olabildiğini sağlayacak “ilişki ihtiyacı”nı karşılaması ve “fiziksel ve sosyal olarak hayatta kalabilmek amacıyla akıl sağlığını koruma”sı (Fromm, 2018, s. 92) için robot uyumluluğu geliştirmesi gereklidir.

Oktay'ın sağladığı imkânlar doğrultusunda ailesinin kurduğu üç kişilik dünyanın sınırlarını aşan Seyda, evlendikten sonra kocası ve çevresinin mecbur kıldığı bağların “yaşam boğucu” etkisine maruz kalmaktadır. Fromm'a göre, “kişinin eşiyle ya da çocukları ile ilişkilerinde mutsuz olması gibi kişisel sorunlar çözümlenmesi gereken nihai problemler olarak değil, genel anlamda tatmin edici olmayan bir varoluş durumunun belirtileri olarak ele alınır.” (2018, s. 91). Maddî imkânlarının genişliğine ve seçkin bir yaşama sahip olmasına rağmen “tatmin edici varoluş”tan uzak olan ve mutsuz, huzursuz bir evlilik yaşayan Seyda, özgürlük özlemi duymaktadır. Ancak hayatını iyinde iyiye kuşatan ve bireyselliğini elinden alan sosyal çevreden kopmadan özgürlüğü yakalaması pek mümkün görünmez. Zira, “kişinin yaşama biçiminde bir değişim eşliğinde olmadığı müddetçe, ruhsal durum ve deneyimde bir değişim olması mümkün değildir.” (Fromm, 2018, s. 91). Benliğini bütünlüme çalışırken, toplumun dayattığı tercihi dışındaki yaşam pratikleriyle öz benliğine uzaklaşmaktadır. “Yarım kalmış, hep yarım kalmaya yargılı, düşlerden kurtulup kişinin içine erinç getiren bir rahatlıkla yerli yerine oturan formülleri yakalayabilirse,” (Kür, 2013, s. 7) uzaklaştığı benliğinin kaybettiği “cennetvari varoluş”u (Rank, 2001) yakalaması mümkün olacaktır. “Cennetvari varoluş” biçimi, anne rahminin sağladığı güvenin ve huzurun tekrar yaşanabilmesidir. Yarım kalan eğitimini tamamlayacak “yönelim ve adanmışlık çerçevesi”nden (Fromm, 1993, s. 289) yoksun olan Seyda'nın, “cennetvari varoluş”a ulaşma ihtiyacı, Oktay'ın akrabası Selim'in Paris'ten dönmesiyle kendisini hissettirir:

“Allah'ın pazarında, Allah'ın denizinin ortasında yaşamını yeniden delip deşmek gereğini duyuyordu? Dün geceki çocuk yüzünden mi? Dün geceki çocuk, dürtükleyici bir inanç, kuşkulandırıcı bir istekle, gözünü kırpmadan suratına bakıp durmuş olduğu için mi? O inandı, o istedi diye kendisine inanılacak, istenilecek bir şey bulmak zorunluluğunu mu duyuyordu Seyda? Anlamsızlık çukurunun en dibinde olmak daha rahat değil miydi artık?” (Kür, 2013, s. 118)

Dâhil olduğu sosyetik çevrenin toplumsal eğilimine ilgisiz kalan Seyda, uyum sağlayamadığı çevresinden kopmayı da başaramadığından “anlamsızlık çukuruna” hapsolmektedir. Selim'den önce, yaşamını katlanır kılan tek kişi oğlu Gil'dir. Ancak oğlu, henüz küçük bir çocuk olduğundan Seyda'yı, “ufacık ufacık bağlarla, Güliver gibi” (Kür, 2013, s. 186) bağlı olduğu çevreden kurtaracak güçten yoksundur. Seyda'nın kurtuluşunu sağlayan kişi Selim'dir. Çevrenin çizdiği sınırları aşmasında ona cesaret veren Selim'e göre özgürlük, “hep aynı çevre içinde yaşamayı sürdürerek ileri geri konuşmak, sonunda anlamsızlığa yargılı çıkışlar yapmak”la (Kür, 2013, s. 188) kazanılamaz.

Sosyal çevresinin normları Seyda'ya uymadığından, o, ne Oktay ve Sulhi Gebzeli gibi “sömürücü” ne de Aysel gibi “pazarlayıcı” yönelim geliştirebilir. Selim, “[kimi zaman] çok nazik veya bilge ya da iyiliksever [kimi zaman] çok katı, tehditkâr ve karşısındakine çocuk muamelesi yapan bir” (Fromm, 2018, s. 58-59) idol gibi davrandığı Seyda'yı toplumsal bağlarından kurtarıırken farkında olmadan kendisine bağımlı hâle getirmektedir. Bir “idol” olarak saplantıya dönüşen “Selim'in Seyda dışındaki tüm uğraşları, tüm eylemleri genç kadının baş düşmanı[dır]” (Kür, 2013, s. 283). Çevrenin bireyi öz benliğine uzaklaştıran etkisini ve bunu nasıl gerçekleştirdiğini anlatırken Seyda, söz konusu gerçekleri bilmesine rağmen çaresiz katlandığını ifade eder:

“Öğrenmeye karşı koyduğumdan değil... Öğrenmeye gerek görmedim şimdiye dek de ondan... Yani, öğrenmemin bir işe yarayacağına inanmadım... Yoksa çevrem ne denli pis, ne denli adi olduğunu biliyorum... Sürüklediğim yaşamın boşluğundan, anlamsızlığından haberim var... Senin sandığından çok daha fazla dokunuyor bana bunlar... Ama yapabileceğim bir şey yok ki. Tek başıma ne değiştirebilirim, ne düzeltebilirim?” (Kür, 2013, s. 291)

Geçmişte yaşadığı akademik başarısızlığın yarattığı hisle birlikte edilgenliğe yönelen Seyda, memnun olmadığı koşulları değiştirecek girişimde bulunmak yerine, değişimi umut etmekten öteye geçemez. “Beklentilerde edilginlik varsa ve umut, el-etek çekmenin, teslimiyetçiliğinin bir bahanesi oluyor, yalnızca bir ideoloji haline gelinceye dek ‘beklemek’ şeklinde kendini gösteriyorsa, umut etmekten söz edilemez.” (Fromm, 1995, s. 20-21). Bu bağlamda Seyda’nın edilgen umudu, hoşnutsuzluk duyduğu şartları değiştirmeye yetecek iradeyi sağlayamaz. Zira gerçek umuda kaynaklık etmek yerine umuda yol açan kişilere bağımlılık geliştirir. Bu yönüyle, Fromm’un belirlediği “alıcı karakter”e özgü davranan Seyda, “edilgin, korkak, köle gibi kendine güvensiz ve aşırı duygusal”(Fromm, 2017, s. 137) birine dönüşür.

Öte yandan kurguda Seyda’nın umudunu yeşerten karakter Selim’dir. Bu nedenle Seyda, onun “yönelim ve adanmışlık çerçevesiyle (yol haritasıyla)”, kendi dünyasını ve yaşama dair algısını yeniden şekillendirir. “Ali Rıza Argın” takma ismiyle Selim’in istediği çevirileri gerçekleştirir. Çeviri eylemi, Seyda’ya üretkenlik duygusu yaşatır. Değişen algısının etkisiyle, sosyete toplantılarında oturduğu içki masalarını ve gözlemlediği ilişki biçimlerini daha fazla yadırgamaya başlar. Ona göre olması gereken yer bu tür toplantılar değil, “Selim’in yanı”dır (Kür, 2013, s. 312). Ancak Seyda’nın değişimi, 12 Mart Muhtırası’ndan sonra Selim’in gitmesiyle, ketlenir.

Katıldığı sosyalist grubun eylemleri nedeniyle hakkında tutuklama kararı çıkarılan Selim, şehri terk etmeden önce Seyda’ya durumu anlatır. Selim’den aldığı haber sonucu endişelenen Seyda, kocasına hissettirmemek için duygularını bastırmak zorundadır. Seyda’nın bastırılan duygularının dışı vurumu, gazeteden, Selim’in öldüğü haberini almasıyla gerçekleşir. Çevresine ve kendisine zarar verecek boyutta, saldırganlaşma içeren bir kriz geçirir. Zira birey, “varoluşuna yönelik ciddi bir tehdit oluştur[an durumlara] aşırı saldırganlıkla tepki ver[ir]” (Fromm, 2018, s. 93). Yaşanan kriz nedeniyle tedavi altına alınan Seyda, Selim’le birlikte yadırgadığı çevreden uzaklaşma cesaretini de yitirir. Böylece Selim’den önce yaptığı gibi, “robot uyumluluğu” göstermeye devam eder. Çevreye duyarsız, iç dünyasına kapanık bir yaşam sürdürmeye başlayan Seyda, “yaşam akışını değiştirecek en ufak bir şey yapmadan sürüklenip gid[er.] [...] bildiği[...] yabancılar arasında yaşama[yı], bilmediği[...] yabancılara koşmaktan daha güvenli”(Kür, 2013, s. 383) bulur. Dış kabuğuyla kocası Oktay ve çevresi ile bir arada duran Seyda, iç dünyasında Selim’i yaşatmayı sürdürür. Onunla sık sık söyleşmektedir. Selim’in yeşerttiği umudu oğlu Gil’e yansıtır. Ona yönelik geleceğe dair beklentisi vardır. Böylece toplumun onadığı sosyal karaktere bürünmekten uzaklaşan Seyda, “arafta kalan” birine dönüşür.

Romanda, Seyda gibi çevresine yabancılaşan ve bu duygudaşlığın etkisiyle Seyda’ya yakınlaşan Selim’in söz konusu değişimine yol açan deneyimler de yer almaktadır. Oktay gibi zengin bir ailenin çocuğu olan Selim’in anne babası ayrıdır.

Ayrıca kendisine rol model olacak düzenli bir hayat kurgusundan da uzaktırlar. Babası geçici ilişkiler kurmakta, annesi ise sosyetik toplantıların gözde katılımcısı olarak toplumdaki statüsüne odaklanmaktadır. Bu nedenle Selim, yalnızlık duygusuyla şekillenen bir çocukluk dönemi geçirir. Annesi ile, ihtiyaç duyduğu yakınlığı kuramayan Selim'in maruz kaldığı yalnız çocukluk, kurguda yer alan sosyetik topluluğun normlarından kaynaklanan sorumlulukların neticesidir. Zira Seyda da Selim'in annesi gibi "aç olmayan, yoksul olmayan, güzel ama aynı zamanda zavallı olan" (Kür, 2013, s. 27) bir annedir. Çocuğu ile ilgilenmek ister ancak kocası ile birlikte katılması gereken toplantı ve davetler çoğu zaman buna engeldir. Bu nedenle Selim ile karşılaştıkları toplantıda birbirlerine yakınlık duyarlar. Selim, Seyda'nın hissettiği rahatsızlık ve hoşnutsuzluğun farkındadır. Seyda bu yönüyle, "üç yıl içinde dünyanı bu kadar unutmuş olamazsın!" (Kür, 2013, s. 28) diyerek Selim'i eleştiren ve ait olduğu topluluğun normlarını içselleştirmiş anneden farklıdır.

Selim, ekonomi-politik üzerine, Paris'te, eğitim almaktadır. Paris'e ilk gidişinde, yabancı olduğu mekânın yarattığı huzursuzluk ve kaygıyı paylaşacak kimsesi yoktur. Rank'e göre, "çocuk kaygısının ortaya çıktığı koşulları dikkatle incelediğimizde, doğum olayının yarattığı şiddetli kaygı etkisinin çocukta aşılardan sürüp gittiğini gör[mek]" (Rank, 2001, s. 36) mümkündür. Bu bağlamda Selim, Paris'te kaldığı dönemde bir tür "doğum travması" yaşamaktadır. Bunu aşmak için her türden kitabı içeren bir "okuma eylemi" gerçekleştirir. Çevresinde aitlik hissedeceği mekân, nesne veya şahıstan yoksun olmanın yarattığı çaresizliğin etkisiyle şehrin yol açtığı "yalnızlık" ve "soğukluk"a katlanmak zorunda kalır. Fromm'a göre bu gibi durumlardan kaynaklanan "çöküntüler ve can sıkıntısı incelenirse, insanın bu duygudan kurtulmak için, uyuşturucu ve çalışma tutkunluğundan tutun da zalimlik ve cinayete kadar hemen her şeyi yapacağını ortaya koyan zengin veriler bulunabilir" (1993, s. 297-299). Ancak Selim, maruz kaldığı sorunların üstesinden gelmek için bu tür yıkıcı eylemler yerine okuma eylemini tercih etmektedir.

Baudelaire'in bir zamanlar kaldığı odayı kiraladığını öğrenen Selim, mevcut ruh hâlini değiştirecek yaşam enerjisiyle dolar. "Artık, kalkmanın, yaşama yeniden katılmanın zamanı" (Kür, 2013, s. 152) gerektiğini düşünerek dışarı çıkan Selim, çoğu kez uğradığı mekânların birinde daha önce varlığını sezmediği Josette ile heyecanını paylaşmak ister. Annesi ve babasından kopması Selim'in bilinçaltında bir "idol" arzusu yaratmaktadır. Fromm'a göre, "Bu gizli arzu, sık sık bireyin özel yaşamına idol rolüne uyan kişinin girmesi ve 'tapma arzusunu' harekete geçirmesiyle de uyanabilir." (2018, s. 58-59). Bu bağlamda Josette'nin varlığı, Selim'in benliğindeki "idol" arzusunu canlandırır. Josette, aynı zamanda, Selim'in varoluşunda bir gediğe yol açan "anne figürü" ihtiyacını karşılayacak kişidir. "Kişi kendine bir anne figürü ya da gerçeklik ile bağlantılı şekilde kalmasını sağlayabilen, onu yöneten (veya ona hizmet eden) ve koruyan bir anne simgesi bulabilir; örneğin, anaç bir kadına bağlanabilir ya da manastır gibi bir kuruma kendini adayabilir." (Fromm, 2018, s. 50). Böylece yeni anne figürü, iç dünyasına kapanan ve bu nedenle dış dünyada olup bitenlerin farkına varmayan Selim'i azarlar:

"İşitiyor musun olanları? Şu kadarcık haberin var mı içinde yaşadığın, suyunu içtiğin dünyadan? Schopenhauer'desin hâlâ, Baudelaire'desin. Beşikteki bebeklerin bile bildiği şeylerden haberin var mı? Vietnam Savaşı'ndan örneğin, Biafra'dan? Ne

bileyim... Çin'den? Brezilyalı milyonerlerin spor diye, uçakla Kızılderi avına çıktıklarını biliyor musun?" (Kür, 2013, s. 161)

İşçi bir aileden gelen Josette, Selim'in ailesi gibi varlıklı kesimlerin emekçinin hakkını sömüren burjuvai sınıflar olduğunu düşünmektedir. Selim ise, evlerinde çalışan emekçileri, "dikkate değer kişiler, hatta düpedüz kişiler olarak bile görmemişti[r]. Kendini bildiğinden beri yaşamının geri perdesini oluşturan bu gölgeleri antika abajurlardan, bilmem hangi Lui stili koltuklardan ayırt etmemiş" (Kür, 2013, s. 167) kapalılığıyla Josette'in farkındalığından uzaktır. Bu farkındalığı kazanmasında Josette, rehberlik eder. Genç kadının etkisiyle, mensubu olduğu "sömürücü sınıf"tan "sömürülen sınıf"a yönelen Selim'in yaşamında gerçekleşen köklü değişim, iç dünyasında bir tür "yeniden doğuş"a (Jung, 2015) yol açar. Yeni doğduğu dünyada ailesi, yanında değil karşısında yer almaktadır.

Ailesini karşısına aldığı için babasının maddi desteğini yitiren Selim, ikinci defa Paris'e gittiğinde Josette'i bulamaz. Rehberini yitirmenin yol açtığı huzursuzlukla "ontolojik güvenlik"ten yoksun kalır. Giddens ontolojik güvenliği, "çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimada işaret eder." (Giddens, 2016, s. 93) şeklinde tanımlamaktadır. Selim için varoluşsal bir ihtiyaca dönüşen söz konusu güvenlik türü, Seyda ile sağlanır. Ancak Seyda, Josette gibi rehberlik edecek donanıma sahip olmayan "alıcı karakter" eğilimli "acınası" bir annedir. Bu nedenle Selim'e yön veren bir otorite olmak yerine onun koruyuculuğuna sığınmaktadır.

Seyda'nın yanı sıra babası gibi sömürücü burjuva sınıfının ezdiğine inandığı işçi sınıfının da kurtarıcısı olmaya çabalayan Selim, "algılanan tehlike kaynaklarına yönelik pratik bir savaşım tutumu" (Giddens, 2016, s. 135) şeklinde tanımlanan "radikal katılım"da bulunmaya karar verir. Bunu sağlamanın yolu, "toplumsal harekettir". Selim, kitlesel değişimle dönüşümün sağlanabileceğini düşünmektedir. Ancak dönüşüm sağlamak istediği kitlenin dışından biri olarak yeterli donanıma sahip değildir. Bireyin "başkalarıyla birlik içinde olma gereksinmesi onun en güçlü tutkusudur."(Fromm, 2015, s. 131). Yetiştirdiği çevrenin dışına çıkmayı bilinçli bir tercih olarak benimseyen Selim, sömürücü düzenin mağduru gördüğü sınıfa ait mekânları dolaşır. Bir tür toplumu tanıma gezisi olan eylemi, kendisine yabancılaşma duygusu hissettirir. Yine de savunuculuğu üstlenmeye kararlıdır. Katıldığı grubun yasa dışı eylemlerinin önüne geçemeyen Selim, toplumsal düzenin bozulması gerekçesiyle yayımlanan "12 Mart 1971 Muhtırası" sonucu hedeflerini gerçekleştiremez. Grubun diğer üyeleri ile birlikte aranan Selim, kaçmadan önce, annesi yerine, "ontolojik güvenlik" duygusunu en çok hissettiği Seyda'yı görmeyi ister.

Mensubu olduğu aile ve çevrenin toplumsal normlarına göre şekillenen sosyal karakter eğilimine uygun davranmak yerine bireysel tercihleri doğrultusunda yaşamına yön vermeye çabalayan Selim ve aynı çevrenin ayrıksı kişilerinden olan Seyda varoluşsal bütünlüklerinden uzaklaşırlar. Zira, uyum sağlamayı reddettikleri toplumsal şartlar, bireysel tercihlerini engellemektedir. Bu nedenle ikisi, "arafta kalan" roman kişileridir.

## SONUÇ

Psikoloji ile edebiyatın birbiriyle ilişkili disiplinler olmasına önemli katkı sağlayan Freud, yazar ve sanatçılara yönelik gerçekleştirdiği psikanalitik çözümler yoluyla uygulamalı psikanalizin ilk denemelerini gerçekleştirir.

Freud'un psikanalitik çözümlenmeleri ile birlikte Jung'un çalışmaları sonucu geliştirilen arketipsel eleştiri yöntemi, edebiyat eleştirisinde kullanılan önemli bir yaklaşımdır. Bu çalışmada ise psikanalitik alanında çalışmalar yapan ve Freud'un ardıllarından olan Erich Fromm'un Hümanist Psikanaliz yaklaşımı, Pınar Kür'ün 1974'te yayımlanan ilk romanı *Yarın Yarın*'da öne çıkan birey-toplum uyumsuzluğunu değerlendirmeye yönelik uygulanmıştır. Söz konusu romanın karakterlerinin toplumla uzlaşmaları ya da uzlaşmazlıkları, Fromm'un "sosyal karakter" türlerine uygunluk göstermektedir.

Fromm'un karakteristik özellikleri bakımından sınıflandırdığı "sosyal karakter" türlerinden "sömürücü, pazarlayıcı" karakterlere eğilimden ve toplumun eğilimlerine karşı çıkmaktan kaynaklanan varoluşsal sorunlar, birey-toplum uyumsuzluğunun temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, roman kurgusunda "sosyetik grubu" temsil eden topluluk ve bu topluluğa mensup olan Oktay Caner ile Sulhi Gebzeli, "sömürücü" eğilimli bireyler olarak öne çıkmaktadırlar. Bu eğilim, kendi benliklerine uzaklaşarak mutsuz ve huzursuz bir yaşam sürmelerine neden olmakla birlikte çevrelerinde bulunan bireylerin yaşamlarında ise boğucu etkiye yol açmaktadır. Fromm'un öne sürdüğü "pazarlayıcı" karakter eğilimi gösteren Aysel, sömürücü Sulhi Gebzeli'nin yaşam boğucu etkisinin yanı sıra kendi eğiliminden kaynaklanan varoluşsal sorunlar nedeniyle benliğine uzaklaşan ve hayat içerisindeki savruluşunu engelleyemeyen roman kişisidir. Romanda, toplumun dayattığı "sosyal karakter"e direnç gösteren Seyda ve Selim, toplumun beklenti ve normları ile kendi özgül tercihleri arasında sıkışan ve bu nedenle "arafta kalan" roman kişileridir. Dolayısıyla ikisi, toplumla uzlaşmamakla birlikte içsel huzurdan da uzak kalan bireylerdir.

Sonuç olarak; edebiyat eleştirisinde önemli yere sahip olan psikanalitik yönetime, Fromm, yeni bir açı kazandırmıştır. Bu çalışmada, Fromm'un "sosyal karakter" tasnifleri, *Yarın Yarın*'a uygulanarak Hümanist Psikanalizin işlevselliği roman kişilerinin toplumsal yapıdaki rolleri bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örnek uygulaması gerçekleştirilen bu yöntemin farklı edebî metinlere uygulanması, güçlü ve eksik yanlarının tespitine katkı sunacaktır.

#### KAYNAKLAR

- Arslan, F. (2019). *Boş Zaman Figürleri / Erken Dönem Türk Romanında Nesne-Tüketim İlişkileri*. Ankara: Akçağ.
- Freud, S. (1999). *Sanat ve Edebiyat*. (E. Kapkın, & A. Tekşen Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri* (Cilt 1). (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (2017). *Kendini Savunan İnsan*. (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say.
- Fromm, E. (2011). *Özgürlükten Kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (2018). *Psikanalize Yeni Bir Bakış*. (F. Sezer, Çev.) İstanbul: Say.
- Fromm, E. (1995). *Umut Devrimi*. (Ş. Yeğin, Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (2015). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*. (N. Ararat, Çev.) İstanbul: Say.
- Gasset, J. O. (2014). *Kitlelerin Ayaklanması* (IV b.). (N. G. Işık, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası.



- Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis.
- Giddens, A. (2016). *Modernliđin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Jung, C. G. (2015). *Dört Arketip*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Metis.
- Kanter, B. (2019). *Kurmaca Bedenler - Türk Romanında Bir Söylem Biçimi Olarak Beden*. İstanbul: Kesit.
- Kızıltan, H. (2011). Narsizm ya da Ruhsallığın Ontolojisi. *Dođu Batı* (56), 55-83.
- Kür, P. (2013). *Yarın yarın*. İstanbul: Everest.
- Parman, T. (2011). Psikanaliz Nerededir? Psikanalizin Bir Güçlüğü Olarak "Uygulamalı Psikanaliz". *Dođu Batı* (56), 247-255.
- Rank, O. (2001). *Doğum Travması*. İstanbul: Metis.
- Veblen, T. B. (2016). *Aylak Sınıfın Teorisi Kurumların İktisadi İncelemesi*. (E. K.-H. Bilir, Çev.) Ankara: Heretik.

**Araştırmacıların katkı oranı beyanı:** Araştırmacılar, çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

**Çatışma beyanı:** Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

**Destek ve teşekkür:** Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.